

CONTRIBUȚIILE LUI VALERIU ȘOTROPA LA ISTORIA DREPTULUI GRĂNICERESC

TEODOR TANCO

Pe parcursul celor patru decenii de activitate științifică laborioasă, începând cu lucrarea **Introducere și bibliografie în istoria dreptului român**, 1937, numele lui Valeriu Șotropa este o prezență remarcabilă în cercetarea istoriei dreptului și a dezvoltării științei acestei ramuri.

După o matură experiență și cunoaștere competentă a domeniului investigat, el se oprește asupra unui trecut cu o particularitate dintre cele mai semnificative, juridic, și prin recenta lucrare **Districtul grăniceresc năsăudean**, 1975, istoriografia românească a dreptului își adaugă un titlu de aleasă valoare. Contribuțiile lui la cunoașterea instituțiilor de drept sînt remarcabile, au valoare de sinteză; deși literatura de specialitate n-a încetat de la înființarea instituției militare să abordeze din unghiuri diferite, să studieze fragmentar ispititoarea problemă încărcată de miracol și taină. Provine, așadar, interesul pentru astfel de cercetări, după cum relevă însuși autorul scriind că: „Obiectul prezentei lucrări nefiind istoria militară a trupelor regimentului, ci analiza organizației complexe a districtului...” (p. 121.), o „analiză istorico-juridică”. (p. 248). Într-adevăr, cele două aspecte sau laturi sînt prezente și consecvent susținute pe parcursul unei construcții de o rară probitate și acribie științifică, acționate cu o matură gîndire, concepție și adecvată metodă.

Îneditul lucrării provine de la caracterul de istorie a tuturor instituțiilor de drept, fapt pentru care poate fi socotită o realizare monografică de pionerat, de înalt nivel științific. În această însușire mai trebuie descifrată și aceea că e „prima interpretare materialist-istorică”, cum pe drept se arată în text. (p. 23). Spre exemplu, cercetînd proprietatea agricolă și suprafețele de terenuri ale familiilor din granița năsăudeană, ajunge la stabilirea cauzelor unui fenomen economico-social atît de caracteristic pînă la cooperativizarea agriculturii, scriind: „Aceste diferențe au condus la o stratificare socială, conturîndu-se trei categorii

de grăniceri: săraci, mijlocași și avuți, printre care majoritatea o formau mijlocașii". (p. 217). De aceea, cartea lui Valeriu Șotropa se înscrie în patrimoniul istoriografiei marxiste românești a problemei, avîndu-și temeiurile actualității astfel sporite. Tot în acest context se mai impune a fi subliniată sursa ideatică, siguranța aprecierilor și justetea concluziilor izvorite dintr-o aleasă cultură juridică și umanistă a autorului, cît și afinitatea, pasiunea și meticulozitatea puse sub semnul îndatoririi și recunoașterii urmașului pentru străbunii grăniceri de odinioară care înfăptuiseră minuni nu numai de vitejie militară ci și de acțiune politică și redeştere socială și națională.

Lucrarea debutează cu o succintă prefață a profesorului universitar Aurelian Ionașcu, în care se fac și unele precizări privind geneza monografiei; solidarizîndu-se cu autorul atît în numele profesiei comune cît și a aceleiași descendențe grănicerești.

Într-o întinsă „Introducere”, Valeriu Șotropa a considerat că e necesar să-și precizeze coordonatele, direcțiile, scopurile (multiple) urmărite, cît și metoda de lucru. O atare acumulare informativă se simte la autor încît a fost nevoie de preliminariile în care să epuizeze o parte a datelor problemei. Iar densitatea textului scris provine de la realitatea istorică complexă și dinamică, debordantă, pe care autorul o înfățișează astfel: „Cadrul organizatoric, creat în vederea unor scopuri militare, a fost folosit de populația locală pentru a-și consolida poziția și a ajunge la multiple creații proprii neprevăzute sau numai parțial prevăzute de organizatorii cadrului”. (p. 12). După fixarea instituției grănicerești geografic, economic și istoric, face o trecere în revistă a bibliografiei problemei prezentînd-o critic și selectiv. Începînd cu cele mai vechi consemnări în periodice, în lucrări, în colecții și pînă la înmagazinarea cea mai prețioasă în „Arhiva Someșană”, un material documentar și științific voluminos este răvășit și adunat într-o cronologie istorică; de la înfiul autor român, juristul Vasile Vaida, și pînă la cel mai tînăr cercetător de azi, sînt arătate în această parte pe domenii și activități; titluri de studii și cărți în diferite limbi și risipite pe parcursul unui veac și jumătate reapar sub ochiul și judecata cititorului contemporan. Lucrarea este structurată apoi în trei părți și în interiorul acestora (a II-a) avînd mai multe capitole și paragrafe.

Partea întii „Aspectele inițiale ale situației social-economice și ale organizării administrative în perioada anterioară militarizării”, are darul de a ne introduce într-o lume premergătoare cu mult hotărîrii Curții de la Viena privind înființarea Regimentului al II-lea grăniceresc năsăudean, ea ne înfățișează istoria obștiilor satești, cu obiceiurile și tradițiile românilor de pe văile care urmau să se integreze miliției de graniță, subliniind existența elementului autohton românesc și a originalei culturi materiale și spirituale descinzînd din straturile daco-romane

Problema mult controversată și mult discutată a diplomei emise de Matei Corvin în 1475 și nerespectarea conținutului ei de către magistratul bistrițean își găsește o interpretare juridică strălucită și după a-

tile secolului se evidențiază cu adevărat natura și efectele acestui act, eludate de către nobilimea săsească a Cetății, demonstrând prin atâtea probe statutul de țărani liberi al românilor de pe valea Someșului Mare și după intrarea lor sub autoritatea Bistriței. „De fapt și de drept — scrie autorul —, prin diploma acordată cu ocazia încorporării noului ținut, regele a creat o situație juridică specială, determinînd-o cu precizie prin prevederi exprese de o deosebită limpezime, care nu sînt susceptibile de interpretare contrară” (p. 42—43).

Un aspect foarte puțin scos la lumină pînă la această carte a fost cel al ființării „districtului românesc” al Bistriței. Autorul însuși constată această lipsă bibliografică, motiv pentru care apelează la documente. Ideea majoră, și legitimă, este aceea că deși s-a exercitat patronatul bistrițean între 1475—1762 asupra așezărilor someșene, nu s-au putut anihila elementele organizatorice anterioare care s-au menținut și după aceea și chiar au intrat în structura districtului grăniceresc. Este, de aceea, convingătoare și argumentată această teză, subliniindu-se că la regenerarea elementului autohton au contribuit și perioadele domniilor moldovene peste aceste plaiuri.

Aceste realități, în aspectele lor pozitive și negative, au pledat pentru militarizarea ținutului și au facilitat încadrarea românilor în sistemul grăniceresc austriac.

Partea a doua, „Perioada graniței militare”, avînd patru capitole și alte subdiviziuni, cuprinsă între paginile 59—259, este sediul celui mai bogat material și aproape în întregime prezintă ineditul lucrării. Originalitatea contribuției autorului în partea aceasta se manifestă plener și tot ea atestă creația științifică unică și remarcabilă.

Încă din capitolul întii, după o rezumativă expunere a cauzelor și procesului militarizării, trece la abordarea propriu-zisă a tematicii deschise prin paragraful „Legislația privind granița militară”. De aici și pînă la ultimul rînd al acestei părți, totul are un caracter original în forma de tratare, de argumentare și motivare, de concluzionare și prospectare, chiar dacă unele fragmente, au constituit o preocupare la alți autori, de data aceasta totul este retopit și modelat în noi tiparnițe ale viiziunii și interpretării materialist-dialectice. Începînd cu principiile organizării și conducerii formațiunilor militare transilvănene, deosebirile și particularitățile acestora față de alte provincii imperiale, înfățișînd detaliat problema regimentului năsăudean, se adîncește vastul proces istoric al dezvoltării sociale și al evidențierii aspectelor naționale, al prezenței conștiente a maselor de țărani — acum „popor de soldați”, „popor sub arme” sau mai plastic exprimat „țară de soldați”.

Excursul autorului în toate laturile administrative și specificul fiecărui domeniu, militar, economic, financiar, sanitar, învățămînt, este alil de argumentat și minuțios lucrat încît ar fi îndreptățit transpunerea acestui specific în titlul lucrării. Dar în fapt nu aceasta a fost intenția autorului, nu tratarea organizării administrative a districtului, ci o privire de ansamblu istorico-juridică a instituției grănicere. În privința a-

ceasta chiar se poate constata o ușoară alunecare înspre latura administrativă, deși nu s-a creat o administrație în sine, ci una în slujba regimentului, servind în primul rînd scopul formațiunii militare. Trebuia mai accentuat acest raport dedus, secundar al administrației față de instituția militară, și avut tot timpul în vedere în compararea planurilor vieții sociale.

Cu toate că tratarea acestei părți are la bază legislația generală și specială, în primul rînd Statutul grăniceresc din 1766, că întreaga analiză se întemeiază juridic și este circumscrisă între ceea ce era legal și ceea ce era interzis, demonstrația înaltei competențe profesionale a cercetătorului dintr-o instituție academică, Valeriu Șotropa, și-o face în capitolul al III-lea în care analizează raporturile juridice de drept privat și specificul normelor penale și procedurale; ca și aceea de punere în evidență a unui zăcămint documentar aproape necunoscut și nevalorificat. Dacă ar fi fost doar această problematică inclusă în cuprinsul lucrării, încă ar fi interesat specialistul în cel mai înalt grad, căci se ia cunoștință de atîtea laturi noi și reglementarea pînă la minuție a vieții private ce nici nu s-ar fi bănuțit prezente în atît de agitata viață militară a românilor năsăudeni. Să amintim cîteva : comuniunea de casă, sesiile, țidulele de cununie, tragerea de păr a copiilor, interzicerea petrecerilor nocturne etc. Sau tot atît de interesante și active instituțiile de drept : arenda, licitația, împrumutul etc. Și în aceste probleme se face resimțită tradiția statornicită în îndelungata istorie locală a românilor. Astfel, obiceiul aldămașului a fost recunoscut și introdus ca probă în distribuirea justiției, atestînd împletirea izvoarelor juridice scrise și cutumiare. A fost, așadar, prea puternică viața acestor așezări ca să poată fi diriguțită după militarizare numai prin voința expresă a Vienei. Că ăutoritatea statală nu concorda cu legile nescrise ale vieții obștești o dovedesc dese neumțumiri și apelări uneori pînă în fața celor mai înalte foruri din capitală, chiar a împăratului (dar și aceea că românii nu erau o cantitate amorfă manevrabilă oricum). Rolul maselor, spiritul creator și bogăția inițiativelor mulțimii sînt observate cu justețe în fiecare sector analizat de autor.

Însemnătatea istorică a grănicerizării unei mari părți a populației românești și secuiești transilvane în general și a celei năsăudene în special, este apreciată din punctul de vedere al efectelor politico-sociale în ultimul capitol al acestei părți. Acea ridicare în categoria „militaris status” a românilor din cele 23 așezări libere, apoi a încă 21 așezări desiobăgizate sau înființate din țărani eliberați, avusese un rol covîrșitor pentru emanciparea politică și națională, angajarea în lupta deschisă pentru drepturi și recunoașterea românilor ca a patria națiune în principat. Prezența grănicerilor năsăudeni în marile acțiuni și evenimente epocale, ca **Supplex Libellus Valachorum**, Revoluția din 1848 ș.a., conving asupra caracterului convergent și de solidaritate cu întregul popor român de pretutîndeni. Autorul cu lux de date subliniază această prezență năsăudeană în istorie și contemporaneitate.

Partea a treia a cărții, în care se tratează despre desființarea graniței militare, nu este propriu-zis o parte și nici o echilibrare cu precedentele nu avea rost (avînd doar 12 pagini). Se arată aici cum începuse să se zdruncine sistemul încă de prin 1842 și aceasta nu privind numai un regiment sau altul, o naționalitate sau alta, ci întregul lanț militar confiniar. Sînt arătate cauzele, în general știute și vehiculate de istoriografie după natura ei de clasă, dar just sînt subliniate cele de ordin intern (căci din acestea se născuse instituția grăniceră), mai exact confruntarea dintre cele două orînduiri social-economice : feudală și capitalistă; teren cîștigînd aceasta din urmă.

În ce privește efectele juridice ale desființării regimentelor grănicerești în ianuarie 1851, autorul arată că se făcuse o discriminare între cele 44 comune și sate, că primelor care proveniseră dintr-un statut de țărani liberi li se recunoscuseră drepturile dobîndite ca militari în totalitate, în timp ce „grănicerii din companiile din Budac, Monor și valea Bîrgăului au fost tratați la fel cu foștii iobagi, din toată țara, eliberați de relațiile iobăgești, adică au fost recunoscuți ca proprietari ai pămînturilor, însă pădurile și drepturile regaliene, care aparținuseră înainte de militarizare domnilor de pămînt, au fost atribuite fiscului (erariului). Aplicarea pe teren a dispozițiilor acestui act a durat 11 ani, terminîndu-se numai în 1872. Intervenții și procese au mai avut loc pînă în 1890 cînd chestiunea s-a tranșat definitiv (p. 263). Nu se înțelege în favoarea cui, cine a fost în final cîștigătorul. S-ar crede că discriminarea între cele două categorii arătate mai sus se realizase, și grănicerii din 1764 și ceilalți integrați ulterior pierduseră drepturile dobîndite. Or adevărul nu este acesta, Vasile Nașcu (al cărui rol nu este subliniat), în fruntea atîtor deputanți sau de unul singur stînd ani de zile la Viena și făcînd demersuri, a izbutit recîștigarea tuturor munților, inclusiv fondurile bănești blocate în bănci. Toate comunele și satele de „După Tîrg” și de pe valea Bîrgăului reușiseră să-și asigure proprietățile comunitare și drepturile economice avute în timpul secolului grănicer înlocmai ca și cele someșene. Vine în sprijinul acestei afirmații un înscris dăltuit în piatra bisericii : „Edificată de comuna grăniț. gr. c. Monoru din venitele despre pădurile Căliman și Dealul Latu la 1880”. Așadar, nu mai e nici un echivoc în problemă, drepturile au fost redobîndite prin luptă și asigurate deopotrivă pentru toți.

Cartea fiind lucrată după toate regulile științifice, are și o „Încheiere” nu mai mult de 3 pagini, dar foarte lămuritoare în final. Trecînd succint și peste perioada celor șapte decenii următoare ajunge la istoria statului național unitar român, după Unire, și apoi la istoria contemporană arătînd că : „Realizările din trecut formează o dovadă că urmașii grănicerilor sînt capabili în libertate, de o muncă creatoare cu rezultate pozitive și mai apreciable, atît în folosul propriului țînut cît și al țării întregi” (p. 273). Prezența activă a județului Bistrița-Năsăud în peisajul socialist al județelor țării, din ultimul deceniu, este inclusiv

dovada și afirmarea idealurilor înaintașilor, este confirmarea totodată a suzukițiilor autorului.

Mai trebuie arătat că lucrarea este așezată pe o largă bază documentară, după ce a fost inventariată aproape exhaustiv istoriografia, bibliografia și fondurile arhivistice (Năsăud, Bistrița, Cluj-Napoca, Sibiu, București, Viena, Budapesta ș.a.) ale problemei. Este impresionant, din acest punct de vedere, travaliul lui Valeriu Șotropa! Cunoșcător a limbilor în care se găsește o foarte însemnată parte a documentației (latină, germană, maghiară, a scrierii chirilice și gotice), el se afundă în atâtea texte și manuscrise încă necercetate. Demonstrând capacitatea și discernământul omului de știință, selectează și triază fără greș esențialul de maculatura destulelor scrieri. Iar pentru consemnarea opiniilor sau a documentelor referitoare la un fapt, inserează în aceeași notă și peste zece titluri, autori sau documente. Aparatul științific compus din trimiteri și note numără 472 poziții; iar la multe puncte el dezvoltă sub-soluri de jumătăți de pagină — adevărate surse de informații fiind acestea. Dar nu pot rămâne neamintite în mod special un om și o publicație, cele mai prezente în carte și aproape că nu-i pagină fără a fi citate: Virgil Șotropa și „Arhiva Someșană”! Și cu acest prilej se e-vidențiază rolul nepieritor al cărturarului și al revistei în istoriografia română peste care nu va trece nici un autor și nici o lucrare care va trala secolul grăniceresc năsăudean.

Indicele alfabetic general, lucrat cu cea mai atentă și corectă verificare și scriere a tuturor numelor și numirilor din cuprinsul lucrării se întinde pe nu mai puțin de 17 pagini; grăitor prin sine. Cine a fost în situația de a fi executat o astfel de întreprindere nu va încheia cartea neobservând această mare trudă pusă în slujba unei mai rapide informări și mai sistematice documentări.

S-a mai observat asupra scriiturii de aleasă ținută rezultând dintr-o bogată experiență și o rară sensibilitate a funcției cuvântului. Este totodată rolul unei profunde maturități, trădând natura meditativ-filozofica a cercetătorului, exigența și dozarea farmaceutică a fiecărei fraze și propoziții. Lucrarea este scrisă cu inspirația literatului, cu sobrietatea învățatului și cu căldura responsabilității patriotului. Ca exemple pot fi considerate puținele citate din rîndurile de mai sus, deși invocate în alt scop.

Multe aspecte ale istoriei graniței năsăudene în problemele de drept vor fi privite, interpretate și scrise altfel după ce ele au fost tratate științific de Valeriu Șotropa și limpezite tainele originilor.

LES CONTRIBUTIONS DE VALERIU SOTROPA À L'HISTOIRE
DU DROIT FRONTALIER

RÉSUMÉ

L'étude aborde les recherches d'histoire de droit de Valeriu Sotropa, surtout celles de son dernier livre „Le département frontalier de Năsăud” qui traite des problèmes de droit de l'institution frontalière. On souligne les contributions de l'auteur et on met en évidence ces aspects qui présentent une évidente pérennité. En même temps on fait des précisions et des éclaircissements concernant l'interprétation et l'évolution des droits économiques des Roumains, droits conquis en qualité de soldats.